

1. füzet.

Ára 25 kr.

TANULMÁNYOK

NŐEMANCIPATIO
KÖRÉBŐL,

MŰVELT ÉS GONDOLKODÓ KÖZÖNSÉG SZÁMÁRA

ÍRTA:

HORVÁTH JÓZSEF.

Bettelheim testvérek bizománya).

ARAD, 1881.
Réthy Lipót és fia

I.

Mily képet nyújt a történelem a nő társadalmi és családi állásáról?

„Bámulatra méltók azon változások, melyeken az emberek időfolytán keresztül mentek, s azért mi sem lehet hatályosabb az emberi szellemre, mint az elmélkedés. Abból tanuljuk, mik voltunk, miképen lettünk azzá, mik vagyunk és még mivé lehetünk. —.”

(*Rotteck K. Világtörtén. I. k. 57 1.*)

A nő, mint gyöngébb fél, az őskorban, a férfi nyers erejének kénytelen vala engedni. Innen származik azon szerencsétlen társadalmi állapot, hogy a nő nem részesült — s még most sem részesül és pedig sok magát civilizálnak gondolt népnél — mindazon társadalmi javakban, melyeket élvezni minden embernek csorbíthatatlan joga van.

Az emberiség elméjében az őskorban műveletlen voltánál fogva az egyéni jogok nem ébredhettek a morális meggyőződésnek, hanem csak a természeti, nyers erő hatásának alapján. Miből az következett, hogy a nő akkor is, midőn az emberi nem eszmélni kezdett, a maga primitív állapotában kénytelenül megmaradni; mert a férfi, a családi kötelék hiányában nem látta át, miért emelné fel magához ezen gyöngre teremtményt?

Toldy István a „Fővárosi Lapok” 1873-ik évi folyamában a szóban forgó ügyről nagyon helyesen írja, hogy a nyers erő forrása minden hatalomnak, s ha győzelmét egy ideig fenn tudja tartani, siet azt joggá átváltoztatni. A törvények a létező állapotok elismerésével kezdődnek, s az, a mi első percben a durva erőszak műve volt, törvénynyé és joggá, majd közvéleménynyé, igazsággá (?? Ref.), dogmává lesz, — az emberek meghajolnak előtte, majd hisznek benne, végre lelkesülnek érte.

Így volt az a nőekkel is. A férfi nagyobb izomerejével legyőzte, leigázta a nőt. A második nemzedék már természetesnek találta a nő elnyomását; a harmadik törvénybe foglalta; a negyedik dogmaként hirdette; a későbbiek, ha józan ész megtámadta a dogmát, legkényesebbnek találták nagy büszkén apáik bölcseségére hivatkozni, mert midőn minden argumentumból kifogytunk, rendesen „apáink bölcseségére” szoktunk hivatkozni. S valjon mit bizonyít az, hogy a nő évezredekken át el volt nyomva? azt-e, hogy megérdemelte az elnyomást? Vagy, hogy az természetszerű volna? Nem. Csak azt, hogy a férfinak sikerült őt elnyomnia.

Ismerjük Spinoza hírhedt elméletét, mely miatt a világ száz év óta követ dob a nagy filozófra, s mely abban áll, hogy a nagy hal felfalja a kicsinyeket. Toldy ezen tételt — egészen helyesen — történelmi igazságnak tartja s tovább folytatja: Menjünk vissza' államaink keletkezésére. A katonák, kiknek kezében kard volt, elnyomták a földműveseket s lett: arisztokraczia és parasztság. Az arisztokraczia leghatalmasabb tagja, kinek legtöbb hűbérese, legtöbb ereje volt, elnyomta a többit és lett: király és nemesség. Az országok közül az erősebbek elnyomták a gyöngébbeket és keletkeztek

a mai államok. Végig mehetünk az egész történelmen s minden intézmény bölcsőjénél ott látjuk a nagy halat, mely a kicsit felfalja.

A nő egyéni és társadalmi jogait is a férfi, mint hatalmasabb teremtmény, hasonlóan a nagy halhoz, elnyomta ; mely elnyomás az emberiség legnagyobb gyakorlatára az idők folyama alatt szentesített.

Ha a történelem népeinek életébe figyelő pillantást vetünk, tájékozhatjuk magunkat a hajdani nő családi és társadalmi állását illetőleg. Véleményem az, hogy a nő épen olyan állást foglal valamely társadalomban, a milyen nevelést neki azon társadalom, melyben él, biztosít. Azért ha valamely nép nevelését ismerjük, ismerjük egyszersmind azon állást, melyet a nő azon társadalomban elfoglal, s ismerjük azon társadalomnak műveltségi állapotát is.

A történelem — feljegyezte emléke szerint a napkeleti nőnevelés nem volt egyéb, mint merő fegyelmezés, szoktatás feltétlen megadásra; a testfejlesztés főszerepét játszván, csak ez ápolgatott igazán, mert csak ez, a test, alkotta főérdekét. Hogy ez úgy volt, látjuk a különböző kor jelesebb népeinél. Lapozgassunk csak az ó-kor történetében s meg fogunk győződni, miszerint az akkori nőnevelés nemcsak minden kritikán alul állott, hanem az emberiségre nézve valóságos gyalázatot hozott. Mily állást foglalt a nő például a khinaiaknál? Nagyon szomorút! A khinai férj nejét csupán ki-elégítésére szükségelt eszközként tekinté; gyermekeinek sorába sem veszi fel a leányokat, mert ha kérdeztetik: hány gyermeke van? akkor csak fiait számlálja elő, s ha csupán leányai vannak, akkor egyszerűen azt feleli: nincsenek gyermekeim.

Épen ily szomorú és borzasztó állapotokkal talál-

kozunk a phöníciai családjában; mert míg az egész napkeleten buja nőélet vonul el szemünk előtt, addig Phöníciában a kék a nőnevelés kizárólagos céljául tüzetett ki. A phöníciai leánya az ő szüzeségét Ascheranak, a szülés istennőjének kényszerítettett feláldozni. Ezen undort ébresztő isteni tisztelet feltünteteti, miszerint a phöníciaiak a kultusban és a nevelésben a legalacsonyabb fokon állottak s az ő nevelésök inkább rombolás, mint építés vala.

A zsidó nemzeten kívül egyetlenegy nép történetében sem találjuk, hogy a nő hivatásához és rendeltetéséhez képest méltó állást foglalt volna a családban és a társadalomban, noha a zsidó társadalom sem igen nagy előzményekben részesíté a nőt a családi körön kívül. Mert, ha mélyebben kutatjuk a dolgot, itt is úgy tapasztaljuk, hogy „a zsidó nemzet a nők lenézésében, kicsinylésében annyira megy, hogy a teremtés utáni legelső emberek megnevezésében alig megy az 5-ikig s már a nőt mellőzi s Káinnak, a negyedik lénynek gyermekei és maradékaival benépesít egy egész országot anélkül, hogy e nemzedék ősanijának bárcsak neve is fennmaradt volna történetében.”*)

Azon körülmény azonban, hogy a keleti népeknél nagyon ritkán találkozunk a nők lealázó bántalmazásával, onnan származik, mivel egyrészt a férfiak méltóságuk alattinak tartották és tartják a nőt megsérteni; másrészt pedig tulajdonjoguk megsérthetlenségének szempontjából, minélfogva a nőket — fájdalom! — valamennyi keleti népnél kelme gyanánt s házi eszközként tekintették és tekintik.

Igaz ugyan, hogy a történelem legrégebb emlékei-

*) Néptan. Lapja. 1874. 83. 4. 1.

ben találkozunk szerepet játszó nőekkel. Így pl. látjuk a mint a Ganges folyón — monda szerint — R á m á t az ő mostoha anyja trónjától megfosztja, cselszövényei folytán leányát, Sítát, férjével Rámával együtt az országból száműzi, s mégis mily odaadással követi vala Sita az ő férjét a száműzés minden viszontagságaiban, dacára annak, hogy férjéhez való rabszolgai viszonyát tudta. Továbbá Semiramis mint férfias kitartással harcoló és győző nőalak ecseteltetik, ki Babilont és Ninivéht nagyszerű épületekkel és kertekkel díszítette, s országát mindenféle nyilvános épületekkel ellátta és határait tetemesen tágította. Mindezeket megfigyelve, késztetnénk azon gondolatra, hogy a keleti nőnevelés még sem vala annyira romboló, a mennyire a kéjelgés, kicsapongás, bujaság Sardana-pait közmondássá tette. S mit jelent az indiai özvegyének önkénytes tűzhalála? Ilyenek és hasonlók ugyan arra mutatnak, hogy a történelmi nővilág is képes vala egyes nagyszerű tüneményeket felmutatni és pillanatnyira a futólagosan gondolkodót bámulatra ragadni. Azonban mindez nem az, a mit nekünk tulajdonképen keresnünk kell. Mi nem keresünk amazon, vagy uralkodó nőket; a mi célunknak legkevésbé sem felel meg egy Semiramis, egy Kleopátra vagy egy Judit: mi a nő társadalmi állásának oly képét keressük, mely azt tolmácsolná, hogy a nők a történelmi időszak alatt valóban minden előítélettől menten foglaltak helyet az emberi társadalomban és a családban.

De ebben hiába fáradozunk, mert ilyen nem létezett és sok helyütt ma is lámpással kell keresni azt, legalább úgy nem létezik, a mint azt a mai korszellem

kívánja, jóllehet az előítéletek tetemes részeg az idők folyama elmosta.

Eltekintve a történelem barbár népeitől, lássuk, mily bánásmódban és jogokban részesült a nő a klaszszikus népeknél — a görögök- és a rómaiaknál!

Sok elfogult történész azt állítja, hogy a görögök- és rómaiaknál a nőemancipáció otthon vala; hanem ez nem áll: mert e nemzeteknél a nők társadalmi állása szintén nem volt nagyon kecsesítő, miután ki voltak zárva minden nyilvános életből s e fölött megfosztva a tulajdonképeni nemesítő neveléstől — kiváltképen a görögöknél.

Magában Athenben a nők szigorúan őrizettek otthon, miután szobájukat, az úgynevezett gynaeceumot nem volt szabad elhagyniok. Sem a törvény, sem a szokás nem nyújtottak nekik előnyöket, mert folytonos kiskorúságban és függő állapotban éltek le napjaikat. Hogy tiszta fogalmunk legyen a nő társadalmi és családi állásáról az ókor történelmének legműveltebb népeinél, álljon itt egy kép, melyet Jung Sándor „Geschichte der Frauen” című. műve szerint közlünk.

A nő az első és legnagyobb áldozat vala, melyet a görögök az államnak hoztak. A nő azonban önmagával együtt nem engedte át egyszersmind jogát; mert noha nyelvészeink a szellemdúsabb jelenkor rovására az óvilág jelességét nyakra-főre dicsőíteni, iránta az emberiséget lelkesedésre serkenteni igyekeznek: a görögök világának typusául mégis csak mindig a szív hidegsége fog maradni, a mi pedig a modern kedélyt mindenkor elidegeníti.

Látjuk ezt leginkább onnan, hogy a nő számára a társadalomban semminemű hely nem volt található; mivel a görög férj magánlaka jelentéktelen és nyomó-

rult valamint a törvény úgyszólván maga is írt elő: s az athéni nő ily hajlékra vala utalva, midőn a férj azon kívül élt és — élvezett.

A férfiúnál a magány, az elkülönítés, a görög nézetek szerint szükséges hibának tartott; a nő pedig, ki fogyatkozott természetűnek állított, egyenesen és szigorúan arra utaltatott. Plató, ki „Állam” című művében a nőt felszabadítani akarja, nem igyekszik azt jogaiba visszahelyezni, hanem mint némely túlfeszített gondolkodásu fej (? Ref.), helyet akar neki biztosítani az államháztartásban és azon való munkálkodásban. A szabadság azonban nem bírhatja ilyen munkában gyökerét. Spártában, hol az egész gyermeknevelés csak testedzésben, a polgárok politikai működésök leginkább a háború viseléséből állott, s az egyed magánlaka nem volt egyéb magánkamaránál a nagyszerű államlaktanyában, a nő már közelebb állott férjéhez.

A testgyakorlattal mindkét nem edzette magát, mindkettő egyforma nevelésben részesült, az egyik, hogy a háborúban, a másik, hogy a szülésben hozzon hasznot az államnak. Azért szeretett Xenophon és Sokrates iskolája Spártára hivatkozni, mert ez sokkal nagyobb tökélyre emelkedett mint Athén. Míg Athén a nőt rabszolgaságban tartá, hogy szíve érzelmei az államszervezetre rontólag ne hassanak: addig Spárta kényszerítette a nőt, hogy férfi természetet formaliter vegyen fel. A leánykák- és hajadonoknak nyilvánosan kellett a fiúk- és férfiakkal mezítelenül tornászniok, azokkal birkózniok, a mi az athenbelieknél undort ébresztett.

„Hogy lehetne Eurotásban egy leány, ha akarna

is, szemérmes, midőn a házón kívül magasan felfogózkodva, a versenytútnál pedig annyi sok ifjúval mezítelenül érintkezik? Valóban irtózom ettől!” írja Euripides.

De mi is volt a házasság Görögországban? Semminemű erkölcsi és esztétikai kötelék. A törvények egyszerűen arra ügyeltek, hogy a szerelmi vágyak mesterkélten fokoztassanak, minthogy az ifjú házasulandók először titokban találkoztak, mi arra céloztatt, hogy testre nézve „erős és szép” nemzedék jöjjön létre.

Milyen szoros (?) viszony volt a házasság, kiteszik azon szokásból is, hogy, aki feleségével magzatot létre hozni nem volt képes, követelhetette polgártársának feleségét az illető időre. Egy ilyen követelésre így felelt bizonyos spártai nő: „Mint gyermek atyámnak voltam engedelmes, s tettem mindent, a mit parancsolt; mióta azonban férjnél vagyok, annak engedelmeskedem: hogyha tehát az valami megengedhetőt akar cselekedtetni velem, mond meg előbb neki.”

Spártában a nemi viszony ménesileg ápolott; Lykurg törvényei e tekintetben akármelyik ménesigazgató rendeleteitől sem különböznek. Olvassuk csak azon elmékedést, melyet Plutarch ezen törvényhozó szájába rak. Ő (Lykurg) helyesnek találja, hogy a nő magánosan maradjon, azaz, hogy házassági frigyét ne kössön, miután a kutyák és lovak tenyésztéséből lehet látni, mennyire előnyös az ellenkező rendszer.

Plató az ő „Állam”-ában többi közt követeli, hogy a nők épen úgy neveltessenek mint a férfiak. A férfiak huszonötödik évtől fogva a 40-ik évet túl nem haladott nőekkel az állam által párosíttassanak össze, mely eljárásnál arra kell figyelni, hogy a legerősebbek kerüljenek össze. Saját gyermekeit senki sem

ismeri, azok az állam által neveltetnek. Ezen korszak elmúltával mind közös, mindenki élhet amint akar, csakhogy a nőnek nem szabad többé szülnie. Az egy generációban levők közös szülei a következő nemzedéknek; minden nemi összeköttetés megtiltatván.

A kelletténél nagyobb számú gyermekektől s a gyöngéktől, nemkülönbén a rútaktól kitevés által menekültek meg a görögök, a túlnépesedéstől pedig telepítvények által. Plató és Arisztotelész még tovább mennek, miután ezek a nőnek előírják, meddig és hány-szor szabad szülnie; az utóbbi pedig követeli, hogy a nő a gyermekek bizonyos számának elérése után az abortiót vegye igénybe.

Ennyi volt a görög nő mint anya; lássuk most már milyen értéke volt mint polgárnőnek?!

A görög írók sokszor beszélnek a házasság kellemetlen voltáról, kiváltkép az élet magasabb köreiben. S valóban mi is vezethette volna a férfit a házasesetre mint a kötelesség és a törvény, midőn a szerelmet, az érzelmeket és együttlakást a haeterákkal és ifjakkal (??) elégíthette ki, kiket ő műveltségük folytán sokkal többre becsült saját feleségénél, kinek — mint görög polgárnőnek — rendszerint műveletlennek, tudatlannak kellett maradnia, nehogy szerelemingere által az ízetlen rendszert felzavarja.

A szabad görög hajadont már nem veszik meg, ő neki nincs szüksége, hogy maga körül más asszonyokat szenvedjen, mert többé nem a férfi öröme s gyönyöre. Ő hoz a férfinak nászajándékot, mely ő rá nézve a szabadság bélyegét hordozza, a férfinak azonban némi kárpótlást azon fáradságért, hogy az államnak gyermeket nevel.

„Gazdag ajándékot hoztam férjemnek, úgy hogy

valóban szabadon beszélhetek,” — monda Euripides Herrionieja.

Ezen szabad beszélhetés azonban nem történt a szó valóságos értelmében, miért is Solon elrendelte, hogy a nő nászajándéka ne legyen nagy.*) A nő kényének alávetve lenni, a görög írónál nagy szerencsétlenség — és gyalázként ecseteltetik, s azért intik a férfiakat, hogy óvakodjanak a gazdag nőktől.

Olyan leányt nőül venni, ki nászajándékot nem hozott, mindkét félre nagy gyaláznak tekintetett, miután ez csak barbároknál volt szokásban. S míg az ótestamentomban a leányok mint a szülék kincsei, — addig a görög költőknél mint teher és kellemetlen tulajdon tüntetnek fel.

Nagyobb szabadságot élvezett azonban a nő a házasság felbontásában, mert ha a férfi a nőt *elcapta*, úgy viszont a nő elhagyhatta férjét. Azonban az elválás még sem volt egészen alak nélküli, mi Alcibiades feleségének elválási történetéből kiviláglik. Ez megjelenvén az archon előtt s benyújtotta az előirt elválási iratot. Ő elakarta hagyni férjét, mert semmirekellő életet élt. Alcibiades azonban elragadd feleségét és egyszerűen hazavitte, mi ellen senkinek semmiféle kifogása nem vala, mivel a nőrablás jogosultságának fogalma a görögöknél még el nem enyészett vala.

Végre eltűnt azon régi barbárság is, mely a megeseett leány, vagy házasságtörő feleség iránt gyakoroltatott. Azon menyasszony, ki virginitását férjhezmenetele előtt elveszítette, szüleinek egyszerűen visszakül-

*) *Virgines sine dote nubere jussit* (se. Solon), ut uxores eligerentur, non pecuniae. Just.

detett, s épen úgy a házasságtörő asszony, ki azonfelül becselenné vált.

A polgárnő állásánál fogva némely jogokat is élvezett: a nyilvános körmenetek alkalmával a kliensek nejéi és leányaik tartoztak a széket utána hordani; s csak öneki vala szabad a thesmophoriákat*) s talán még más isteni tiszteletet is látogatnia. Hanem ez volt aztán az egész, miben a görög nők részesültek.

A nő teljes életében a férfi hatalma alatt maradt. Az atya tetszése szerint rendelkezett leánya kezével, halála után pedig a legközelebbi férfi rokon. A férjnek szabadságában állott özvegyének kezével végakaratilag rendelkezni; ha pedig ezt megtenni elmulasztotta volna, cselekedte azt egy legközelebbi férfirokona, sőt tehetette azt saját fia is, ha nagykorú vala.

Spártában azonban olyan árva leány kezével, ki nek szülei halála után vagyon maradt, s fitestvérei nem voltak, maga a király rendelkezett. Athenben pedig a legközelebbi férfi rokonhoz kellett nőül mennie; ha pedig öröklés előtt ment férjhez, akkor előbbeni férjétől el kellett válnia s rokonához mennie.

A nő mindig kiskorú maradt; semmi, a mit ő kötött, érvénynyel nem bírta, sőt még az sem ismertetett el, a mit a férj a nő tanácsára cselekedett.

Minden kitünőbb intézet, mint pl. gymnasiumok, palestrák, akadémiák stb. ajtai a nők előtt zárva ma-

*) A thesmophoriák ünnepek voltak, melyek Ceresnek, mint törvényhozó istennőnek tiszteletére tartattak.

radtak; s gyanítani lehet, hogy a színházakat, legalább a vígjátékokat, semmi esetre sem volt szabad látogatniok.

A görög nő sem a munka, sem az ismeretek, sem a műveltség, egyszóval: semminemű szórakozás örömeiben férjével nem osztozkodhatott. Őneki semmiféle vendégségnél résztvenni nem volt szabad ; o helyette a vendégeket a haeterák, flótázók, élősdiék és tréfálok mulattatták. Sőt még ha saját házában is vendégeitettek meg az idegenek, még akkor sem mutathatta meg magát. *)

Nem is lehetett ez másképen; mert Athenben és Spártában a házasság csupán új polgárok nemzésének tekintetéből történt.

A nő nem volt többé azé, ki őt elrabolta, sem a családé, hanem kizárólagosan az államé.

Ha Athenben a nő elrablatott, úgy a nőrabló az államnak bizonyos kárpótlást tartozott lefizetni, miután a nőt állami czélokra — politikai házasságra — képtelenné tette.

Spártában azonban a nőrablás törvényszerű vala. Mindenki, aki eme vagy ama leányt nőül akarta venni; el kellett azt rabolnia, sőt ezen dolog annyira ment, hogy ha valakinek más menyasszonyát sikerült elrabolni, azt aztán egyszersmind nőül kapta; mint pl. Demaratus király az ő társának menyasszonyával tette.

Különben oly népnél, mely folytonos villongásban élt, mi visszatetszöt is szülhetett volna a nőkön való hatalmaskodás, midön egy szomorú reggelen a legyözött családanya nője és gyermekei rabszolgákként adat-

*) Ezért azonban a törvény azon előnyben részesíté a nőt, hogy férjének bizonyos kötelességeket szabhatott.

tak el? Nem nézett-e minden görög nő azon szomorú sorsnak elébe, hogy valamely napon egy durva katonának, ki övét legyilkolta, mindenben kénye-kedve szerint engedelmeskedjék, vagy valami gonoszlelkű kerítőnek eladassék, ki őt, mint nyilvános nőt, Görögország piaczaín ide s tova hurczolandja, a mint ezt a régi komédiákban olvashatjuk.

A görögöknél azon fogalom gyökeredzett meg, hogy a nő testi és szellemi gyöngeségénél fogva csakugyan nem egyéb, mint a férfi örömeinek és kérének kielégítésére termett lény.

Mily alacsony fokon állhatott valóban a görög nő, kitetszik többi közt Xenophon, ezen eszmény-philosoph és aristokrata ítéletéből, midőn nem meri a nőt — feleséget — magasabb fokra, mint gazdasszonyira emelni, kinek férjével szemben semmi egyéb hivatása nincsen, mint gyermekeket szülni, és a hazahozottat megtakarítani.

Az ember könnyen ellentétes nézetre jutna, olvasván, hogy pl. Pytagorasznak híres nőtanítványai is voltak, mint pl. Phyntis, Theano, ki a házasságról és a nő kötelességeiről is irt. Ezen emancipált asszonyai az ó-kornak azonban nem voltak képesek magasabb s nemesebb régiókba emelkedni, s a nőnek csak rabszolgai helyzetet tűztek ki. Szerintök a férfi önkénye az asszony törvénye, és engedelmesség a legszebb nászajándék, melyet a nő a férjnek hozhat.

Lássuk azonban, kik voltak azon nők, kik a jelenkori történészek és nyelvészek szerint a görög nőemancipációt képviselték?

Ezen emancipált; nők nem voltak mások, mint prostituált nők, kiket „haeteráknak” neveztek. Athénbe Solon hozta be őket, ki ezen intézmény

által a szigorú házasságot akarta megóvni. —Ők nem voltak — mint nálunk — a nemzettesten mélyen megejtett s kigyógyíthatlan sebek, hanem állami intézmény, mely a nemi viszony és a feleség, ki a házasságban csak tökéletlenül képviseltetett, kiegészítésére irányozott.

A nő (feleség) csak azért volt a háznál, hogy magányában gyapjút fonjon és gyermekeket szüljön; más tekintetben nem volt reá szüksége a férjnek. A haetera azonban minden volt; öröm, szerelem, szépség, női művészet és szellem, öneki csak egy foltja volt: nem volt becsülete, s ezen jelvényt az előírt ruházatban is viselnie kellett.

A haeterák szabadon bocsátott rabszolganők, vagy pedig becsületté vált polgárnők voltak; valódi, becsületes polgárnő soha sem lehetett haeterává. Míg ezek egészen nyersék és műveletlenek maradtak, addig amazzok mindenben, a mi a szerelem örömeit fokozni képes volt — műveltek. A legelvetemedettebb kéjek s elhalt gyönyörök felébresztésére szolgáló ingereszközök tanulásán kívül még az arra kijelölt s valamely kitűnő bölcsész vagy művész vezetése alatt álló iskolában a zenészt-, költészet- és bölcsészletben is oktattattak. így pl. Apelles nevelte a híres Laist, Plató Lostheneiát és Epikur Leontiumot.

A haeterákról, azok hírokról és tekintélyookról sokat lehetne beszélni, kiváltképen Nagy Sándor halála utáni időből, midőn még királyokon is uralkodtak, sőt királynékká váltak, mint pl. Thargeia és Thais gyermekei. Lamiaról azt mondja a történelem, hogy Demetrius Poliorcetes azon adót ajándékozta neki szappanra valónak, melyet az athéniek alig voltak képesek megfizetni, továbbá pedig azon szobrokról és

templomokról, melyek tiszteletökre emeltettek. Csak a haeterák: képezték a szerelmi dalok anyagát, csak azok valának képesek a szabad görögöt a szép alakra nézve, melyet a nőben keresett és találhatott — kielégíteni.

Az idézettekől látjuk, mily szomorú, alárendelt, megvetett és erkölcstelen helyzetben sínlődött a görög nőnem. A szabad polgárnőknek a szabadságot, illetőleg ennek árnyékát, melyben őt férje és családja részesítette vala, a legszánandóbb megvetéssel megvásárolnia kellett.

Ennyi a görög nő családi és társadalmi állásáról.

Lássuk most a római nő!

A római nő valamennyi ó-kori nép közt legnagyobb szabadsággal és befolyással bírt; mindazáltal még távol állott tőle a nő szabad, művelt, kifogástalan eszményképe.

Kiki tudja, hogy a rómaiaknál a puni háború idejében törvény alkottatott, melyszerint a női fényűzés megszorított. A háború megszűnte után azonban a nők követelték, hogy a nevezett törvényczikk hatályon kívül helyezzessék; minek azonban a tribünök ellenszegültek. A nők végett legkevésbé sem jöttek zavarba, hanem ostrom-állapotba helyezték a tribünök házait úgy, hogy ezek kénytelenek voltak engedni.

Ilyen eljárás a nők részéről a szigorú C át ónak nem tetszett s következő beszédet mondott a szenátusban: „**Q u i r i t e s !** ha köztünk mindenki oda törekedett volna, hogy a nő a férfi jogait és tekintélyét tisztelje, akkor a nők ma nem volnának képesek nekünk annyi kellemetlenséget okozni. Így azonban a nők függetlensége szabadságunkat saját házukban épen úgy, mint a törvényhozó helyen földre teríti és lábbal tapossa; s

miután köztünk egy sem képes nevének mint egyesnek, ellenszegülni, így aztán összesen félelmetesekké válnak mindnyájunkra nézve. Elődeink akarata szerint egyetlen nőnek sem volna szabad még csak magánügyet gyám nélkül végezni; önekik az atya, a fitestvér, a férj tulajdonának kell lenniök. Mi azonban engedjük, ha az isteneknek úgy tetszik, hogy az is történjék, miszerint majdan a törvényhozó helyen megjelenhessenek, nyilvános összejövetelekbe és szavazásokba avatkozának. Csak engedjétek ezen szenvedélyes lényeknek, ezen megszelidíthetlen teremtményeknek hatalmaskodni azon reményben, hogy majd önmagoktól — a ti közreműködétek nélkül — kicsapongásaiknak gátot vetendnek! Valamennyi teher közt, melyet a törvény vagy a szokás a nőkre nézve hozott, ez a legcsekélyebb. T. i., hogy nem szabad nekik aranyat viselni. Ha igazat kell mondanom, *ők csak szabadság után sóhajtoznak*, sőt kicsapongást akarnak gyakorolni mindenben. Mi volna még, mi után nem vágyódnának még, ha ezt elérnék?! — Ha minden szabályt és minden eszközt fel fogtok használni, melylyel a mi őseink nejeiknek csintalanságát megfékezni igyekeztek és a nőt a férfi hatalmának alávetni törekedtek, még mindezen megszorítások mellett sem lesztek képesek megzabolázni őket. Hogy? ha ti nekik meg fogjátok engedni, hogy ezen is, azon is valamit csíphessenek, ezt is, azt is a férfiak kezéből kivehessenek és végre, hogy a f é r f i a k k a l e g y e n j o g o s í t t a s s a n a k, azt hiszitek, hogy akkor is fogjátok tudni őket nélkülözni? Azon perctől fogva, a midőn a nők veletek egyenjogúsítottakká válandottak, uraitokká leendnek.”

A nők azonban követelésüket keresztül vivén, Cato azzal torolt vissza tolkodásukat, hogy életbe léptette a „lex voconia”-t, melyszerint a nők a végrendeleti öröklési hagyatékból kizárattak.

A mint Görögország a férfiak törvényes nejeik mellett hetaerákat tartottak, épúgy a rómaiak is, csak-hogy alkalmasint más név alatt, de hasonló minőségben. Úgy olvassuk, hogy Pompejust az ő szeretője, Flóra, annyira szerette, hogy soha sem vált el tőle annélkül, hogy szeretetében meg nem harapta volna. Midőn azonban egyszer Pompejus Flórárt egyik barátjának szívességéből odakölcönözte, ez Pompejus utáni bánatból beteg lett.

A császárok idejében a római nők sok üldöztetésnek voltak kitéve. Ugyanis a zsarnokok megakarván törni az úri osztály hatalmát, melyben a nők nagy szerepet játszottak; az asszonyokat kéjelgésre csábították, sőt kényszerítették, aki pedig ellenszegülni mert, megbüntették, úgy hogy Fabricius idejében magas rangú nők is a kicsapongók közé írátták be magukat.

Hogyha azonban valamely nő erényesnek látszott, bevádoltatott mint felségsértő, és áldozatul esett a despotismusnak, vagy pedig visszamentek a régi szokásokhoz és férje s rokonaiból álló törvényszók elébe állíttatott.

Tehát a rómaiaknál is volt olyan idő, a midőn a nő a férj kényétől függött, és semminemű személyi- és társadalmi jogokkal nem bírt, hanem kelme vagy házi-eszköz gyanánt tekintetett, ki fölött férje és rokonai tetszésök szerint rendelkezhettek.

Legfényesebben kitetszik a római nők társadalmi

helyzete Caligula tetteiből, melyeket itt előszámolni lehetetlen.

A római nép története szerint ezen állambeli nők társadalmi- és családi helyzete többszöri változáson ment keresztül. Többi közt olyanra is akadunk, midőn a férfi nejeinek és gyermekének élete és halála fölött rendelkezett; ezen rendelkezhetést a törvény biztosította neki. De ezen törvény a férjet egyszersmind az atyai méltóságtól megfosztotta, midőn megengedte, hogy az újszülött gyermek az atya lábai elé tétessek, hogy ez meghatározza: váljon az újszülött maradjon-e az életben vagy nem?!

Hogy a családban milyen zsarnokság uralkodott a férfiak részéről, azt leginkább megvilágosítja Livius.

Krisztus előtt 331-ik évben igen sok előkelő úr halt meg Rómában egy és ugyanazon betegségben. Bizonyos rabszolganő azonban értesítette a konzulokat, hogy a nők mérget kevernek, a mi a halálózást okozza. Néhányan a tetten rajta is kaptak, és vagy húszan a törvényszék elé idéztettek, ők tagadták, hogy az mérge volna s hogy bebizonyítsák, ittak belőle s csakugyan valamennyien meghaltak, s így saját roszaságuknak áldozatául estek. A további puhatolásnál még 170 előkelő nő ítéltetett el.

A mérgekeverés, úgy látszik, Kómában napirenden volt. Livius szerint bizonyos praetor a mérgezés miatt 3000 embert ítélt el, és azt követelte, hogy vagy félbe szakittassék a további vizsgálat, vagy lemond a hivatalról.

Nagyszerű továbbá a bakanti összeesküvés felfedezése, melynek következtében az inquirálás az egész Itáliára kiterjedt, s számtalan férfi halálra ítéltetett,

a nők pedig saját férjeiknek, firokonaiknak vagy azoknak, kik gyámsága alatt állottak, meggyilkolás végett átadattak.

Tehát a férfi vagy firokon a nő *hivatalos bakója!!* Innen származik, hogy későbben a proskripcióknál anynyi sok nő férjét és rokonait meggyilkoltatta.

Ennyit mond Jung; s ez untig elég lehet arra nézve, hogy meggyőződünk, miszerint a nő akár a legembertelenebb rabszolgaságban sinlődött, akár pedig a legtágasabb szabadságot élvezett, családilag és társadalmilag nem bírt azon előnyökkel, azon jogokkal, melyek az embert, mint olyant illetik; mert ha a nőt a családhoz és az államhoz az öntudatból származott szeretet hozzákötötte volna, teljes lehetetlen, hogy ezek legyenek vérök árulói!

S valóban Róma aránylag sokkal rövidebb ideig állott fenn mint más birodalmak és államok. Kimúlt az polgárainak lelki és testi romlottsága következtében. Olyan törvények, a milyen pl. az atyai tekintélyt illető is volt, nagyon siettették a családi és erkölcsi felbomlást. —

Látjuk ezt még más nemzeteknél is, kik mint hatalmas tünemények jelennek meg a világtörténelem lapjain, s melyek annak idejében mint ragadó folyam szétrombolák a békés és műveltebb nemzetek életvirányait. Ilyenek voltak Pannoniában az 5—6-ik században a herulok, kik isteneiknek beteg és öreg embereket áldoztak, s kiknek nejeik, ha örök szégyenfoltot nem akartak magukon viselni, kénytelenek voltak magokat férjeik sírján felakasztani.

A *keltáknál* a férfiak úgy az asszonyok mint a gyermekek élete és halála felett a szó teljes értelmében rendelkeztek. Hogyha pedig előkelőbb családbeli férfi gyanús

halállal múlt ki, akkor a férj rokonai összeültek s ke-resték az okot a nőben, kit aztán különféle kíno-
kon kívül *elevenen megégettek!*

Az *avarok* pedig, amint Fridiger és Nesztor írják, lovak és ökrök helyett három, négy vagy öt szláv nőt fogtak be kocsijuk elé, melyet „teljeg”-nek neveztek.

Ezek után azon meggyőződésre jutunk, hogy a nő az ókorban akár a művelt, akár a barbár népeknél nem volt egyéb rabszolgánál; azaz egy élő zérus.

A germán írók azonban sejtve, hogy a nemzetek műveltsége és értéke idővel a nők társadalmi állása szerint fog Ítéltetni: igyekeztek barbárságukat elta-karni, illetőleg szép, szemkápráztató ruhába öltetni. így péld. Schlosser*) ezeket írja a germán nőkről és azok társadalmi állásukról: „A nővel nem bántak úgy, mint rabszolgákkal, a hajadonok biztosabb tűszokul tekintettek a férfiaknál, miután ezek által inkább érezték magukat a hűségre lekötelezve. A nőknek szintén bizonyos nagyobbszerű, s velük született értéket is tulajdonítottak, mint pl. Vespasian idejében élő Vele-dának (mindentudó), ki nagy szerepet játszott és a nép tanácsaira s határozataira nagy befolyással vala”. Ez azonban merő hazugság, miután a germánoknál a nők semmivel sem részesültek jobb sorsban, mint a törököknél, mivel itt is, ott is egyszerű árucikk gyanánt tekintettek. Fényes tanúbizonyságot tesz erről Kon-rád lovag, *ki két nőt három font hellérért adott el; mi alig több három angol sterlingnél. Az ember alig*

*) Fr. Chr. S c h l o s s e r's Weltgeschichte für das deut-sche Wölk. III. R. 336. 1.

merné azt hinni, ha okmányok ebbéli kételkedését el nem oszlatnák.

Konrád okmánya következőleg hangzik: „Ich Konrad, der Truchsesz von Urach, Ritter, ihne kundt und verjehe öffentlichem an diesem Briefe allen denen, die diesen Brief lesen, sehen, oder hören lesen, dasz ich dem Ersamen geistlichen Herrn, dem Abt und dem Convent des Klosters zu Lorch, hab gewen die 2 Frauen Agnes und ihre Schwester Mathild, Degen Einbolts seligen Töchter und ihre Kindt, die dawon kommen mögen, um 3 Pfund Heller der ich gewährt von ihm bin, und das geb ich in diesem Brief, besiegelt mit myn Insygel, das daran hanget. Dieser Brief ward geben, da man zeit von Christi Geburt 1333. Jahr.” *)

E szerint nem csak Ágnes kisasszonnyal és testvérével rendelkezhetett Konrád uram, hanem a netalán születendő gyermekekkel is mint valami egyszerű árúccikkkel.

Terünk nem engedi a nő ó- és középkori helyzetét tovább fejtegetni, különben ezen idézetből is tisztán lehet látni, hogy a nő állása és helyzete a középkorban sem volt valami kecsegtető. S nagyon kell csodálkoznunk azon, hogy ilyen körülmények között mikép lehetett a középkori lovagnak, midőn azzá felüttetett, ünnepeles fogadalmat tenni, hogy igazságot beszélend, hogy védeni fogja a jogot, az egyházat összes szolgálival, hogy *oltalmazandja az özvegyeket és árvákat, az elnyomott ártatlanságot*, s a nemes (csak?!) nőkön és hajadonokon semminemű elkövetett meggyalázást nem türend?!

*) Dr. Hentsehke, Monatschrift für das gesammte Mädchenschulwesen. 8. Jahrgang, Thoren, 1874, 214. 1.

Idővel azonban támadtak emberbarátok, kik feladatukul tűzték ki a nőt a világ előtt emelni. Ilyen volt többek közt Meisen Henrik, a nőket dicsőítő költő, ki „Frauenlob” név alatt is ismeretes.

Hazánkra nézve fölöslegesnek tartom ezen dolgot fejtegetni, elégnek tetszik, ha e tekintetben egyszerűen a jobbágyi rendszerből fennmaradt emlékeket vesszük figyelembe. Feltűnök e tekintetben ezen elnevezések is: „eladó leány,” „vőlegény” (vevő legény), „ara,” „a zombori leányvásár.” A magyar asszony férjét „uramnak,” férje testvérét pedig „kis uramnak” nevezi. Honnan ezen fogalom? Ezen elnevezések oly viszonyra engednek következtetni, melyek a magyar nő társadalmi állására nem vetnek valami fényes világot. De e tekintetben annál csodálatosabb és bámulatosabb, hogy a magyar népnél a nő a jogban talán valamennyi kultúr államok között legfényesebb helyet foglal.*)

A nő társadalmi helyzete, kivált a szellemi oldalát tekintve, még ma is egyik, másik tekintetben fenn tartotta magát.

*) Lásd: dr. Báttaszéki Lajos: A nők a magyar jogban. Nagyvárad.

II.

Mily befolyást gyakorolnak a nők az emberi nem művelődésére, boldogságára vagy annak boldogtalanságára?

„Az otthon képezi az embert”.
Smiles Sámuel. (A Jellem).

Avval már igen régen tisztában vagyunk, hogy csak azon társadalom nevezhető valóban boldognak, mely a tiszta erkölcs szelíd uralmának hódol. Azért igen bölcsen mondja Reich Edvárd,*) hogy azon alapok, melyeken minden jó az időnek háborgó tengereiben bizton megállhat, a bölcsészet és az erkölcs. Tiszta erkölcs! e szó magába zárja mindazt, a mit a nemzetek boldogságáról mondani lehet.

Ahol önuralom és tiszta erkölcs honolnak, ott az emberek egymáshoz szeretettel fűzvék, a jog és kötelem örök kerékvágásban mozognak, nem vetemednek tévutakra, tiszteletben tartják a fenálló rendet, azzal, a mit a sors keze nekik mér, elégedettek, s nem élnek azon hiedelemben, hogy helyzetök javítására igazságtalan eszközöket is igénybe vehetnek. Ahol önuralmi érzület és tiszta erkölcs honolnak, ott az emberek örömmel lemondanak önhasznukról, hogy mások szükségét enyhíthessék; nem tesznek egoisztikus célokat elébe a

*) Reich Edvárd, der Mensch und die Seele.

közjönak s a kincseket csak eszközül tekintik a nagyobb jónak elnyerhetésére. Ahol önuralmi érzület és tiszta erkölcs honolnak, ott a szemérem szent fátyola becsben áll; ott az emberek egymásban önmagukat tisztelik; ott az önmegtagadás nemes erénye egész odaadással gyakoroltatik. Szóval: ahol az önismeret és tiszta erkölcs honolnak, ott az igaz béke és öröm országa van, melyet a föld zivatarai fel nem dülhatnak.

Azon társadalom pedig, mely az erkölcs magasztos tekintetén magát túl teszi; melynek a nyájas szemérem s gyöngédség vonzó erézte kebeléből kiköltözik, mely e dicső szót: „erény” legfőlebb csak a szájban hordja, vagy épen arra használja, hogy a sötétség cselekedeteit eltakarja: elveszítette azon támasztó pontot, azon alapot, melyen egyedül biztosíthatja jövőjét, nagygyá válhatik és hivatásának megfelelhet; s ilyen állapotot mi egyébnek lehetne nevezni, mint: boldogtalanságnak a szó legszigorúbb értelmében.

Valóban lesújtó állapot, mely ravaszsgot, csalást, meghasonlást, becstelenséget, szószegést hordoz átkos ménében, — mind meg annyi szörnyeteg, melyek nyomasztóbbak a gyötrő éhségnél, pusztítóbbak az emésztő lángnál, borzasztóbbak minden nyavalyánál: ez pedig képezi a nemzet szerencsétlenségét.

Az előrebozsátottak nyomán önkényt merül fel azon kérdés: kinek jutott az osztályrész, a társadalom javára vagy kárára befolyást gyakorolhatni?

Befolyást gyakorolhat mindenki, a kinek működése elég hatályos az erkölcs áldásdús felvirágzását elősegíteni vagy azt megrontani. Befolyást gyakorolhatnak kiváltképen a nők, még pedig elhatározó befolyást, mivel ők az emberiség legfőbb java, az erkölcs fölött oly hatalommal rendelkeznek, a minő-

vel nem mindenki más; s így igaz az, hogy az emberek nem mondanak sokat, ha állítják, hogy a világ boldogsága vagy nyomorultsága, műveltsége vagy tudatlansága, emberisége vagy barbársága igen is nagy mértékben a nő befolyásának gyakorlásától az ő birodalmában — a családi szentélyben — függ. Ezek után senki sem fogja kétségbe vonni, hogy e tekintetben a gyermeknevelés első helyen áll. Ki nem tudja, mily sok függ a neveléstől, kiváltkép az elsőtől? Ismerjük az első benyomások rendkívüli hatalmát; tudjuk, mennyire eldöntők azok gyakran az egész életre, mily szilárd alapot nyújtanak legalább jövődöbéli terveink s tetteink épületéhez; tudjuk, mily sok fáradtságba kerül azt, a mit ifjúságunk éveiben lelkünkbe zártunk, végkép kiirtani s épen az ellenkezőt ültetni helyébe. Mert sokat tesz az embernél a szokás; nehezen válunk meg attól, a mivel egyszer bensőleg megbarátkoztunk; legnehezebben pedig attól, a mit az ifjúság gyöngé korában vettünk keblünkbe; azért tehát tagadhatatlan igazság, hogy a példa, az anya bánásmódja, a legelső és legáltalmasabb tanító. S csak ennek folytán függ oly sok az első neveléstől, midőn az erkölcsiség ügye forog kérdésben. Az határozza meg leginkább: fognak-e lelkülni az emberek későbbi éveikben az élet e boldogító kincséért, vagy azt csak kicsinylő vagy közönyös szemmel tekinteni. Mert az emberi gyöngesség, függés, erőtlenség, szemérem, alázat, önlegyőzés és feláldozás, gyöngédség és illemérzetet, minden erkölcsi életnek föltételét, a nevelésnek kell kifejtienie és megérlelnie. Ennélfogva Smilesnek igaza van, hogy „az otthon teszi az embert emberré,” s hogy „jellemlünk elemi s leglényegesebb iskolája kétségkívül az otthon.”

Már pedig ki az, a ki a gyermek legelső nevelését gondozza? Ki az, a kinek szemei előtt annak tehetségei és hajlamai jó és rossz tulajdonaikkal együtt fejlődésnek indulnak? Kitől veszi a gyermek az első, legmaradandóbb benyomásokat? Kitől tanul az szeretni, mint az angyal, de gyűlölni is, mint a gonosz szellem? Alig kell e kérdésekre hosszasan felelnem. Az anya az, ő felé nyújtja piczinyke kezeit legelőször; az anya a gyermek eredeti képe. Az anyának tetszeni, — ezt ismeri legelső gondjául; annak mintája szerint alakítja lényét; annak példája után idomítja életét. I g a z s á g szeretet tanul a gyermek az igazságszerető anyától, de hazugságot és tette test is a hazugtól és tettetőtől. Az igazság érzete kiképződik a gyermekben, ha látja anyját az igazság elvei szerint ítélni, büntetni és jutalmazni; de kinyomatot lel benne a szeszély is, mely anyját cselekményeinek megítélésében vezérli. Imádkozni fog a gyermek, még pedig hévvel imádkozni, szeretni fog ő, még pedig forrón szeretni, ha ért az anya e szent érzelmek felébresztéséhez és ápolásához, ha a gyermek e mennyei lelkesültségnek anyja szavaiban és tetteiben boldog tanúja; de hidegségben s elhangzó gépiességben fog dermeszteni, ha egy hideg, közönyös anyának példáját látja szemei előtt. „Egy jó anya, mondja Herbert, fölér száz tanítóval.”

Ne higgye pedig senki, hogy az első fiatalság e benyomásai csakhamar ismét elmosódnak. A nagyra nőtt ifjú, a felserdült hajadon kikerülhetik ugyan olykor a leggondosabb anyának figyelő szemét is, és egy időre a könyelműség vészes örvényébe sodortathatnak; de az anya szeretete nem fog elenyészni: megjelenik az örvény felett, szent jogait érvényesítendő, s a leghatályosabb intelmekkel emlékeztet az első ártatlanság

aranykorszakára. Erre vonatkozólag gyönyörű példát nyújt egy pap.

Cowper angol költő barátja, Olney Newton János. Jóval szüleinek halála után, mikor ifjú fővel, mint tengerész a legvásottabb életre adta magát, egyszer csak feltámadt benne romlottsága érzete s élénken felújultak szívében anyjának csak látszólag elmosódott oktatásai. A hozzá mintegy sírboltból felhangzó szavak szelíden vezérelték vissza az erény és jóság elhagyott ösvényére. (Smiles-Tóth. Jel. 39.)

Ha ért az anya annak idejében szólani és hallgatni; ha érti az alkalmakat az útból észrevétlenül eltávolítani és azok helyét jobbal tölteni be; ha szíve egész melegségével szól; ha mindenben mint az igaz vallásos érzület és szeplőtelen erény fénytornya világít: oh, akkor az eltévedtek ismét visszatérnek a helyes ösvényre, és újra boldogak lesznek az anyai szerelem verőfényében, mint boldogak voltak gyermekkorukban. — Ellenben az anyai szeretet s gondosság nélkül felnőtt, lelkileg elhanyagolt boldogtalanok nem ismernek gátot, mely az érzékiség áradással fenyegető hullámainak korlátot vessen. Pusztítva rohannak az esztelenség utain keresztül-kasul; mert a valódi anyai érzés hiányában a magasabb élvek érzékét nem örökölték, s a pusztán földi tápszerek, melyeket az ösztönszerű szeretet csak vakon nyújtott nekik, nem csatolá őket édes kötelékkel az anya lényéhez. Fölébredhet azért most már az anya, keserű könyüket onthat gyermekei elfajultsága fölött: a könyüknek nem lesz erejük, a beszédek meghallgatás nélkül fognak elhangzani, mivelhogy a gyermekek első éveiben nem voltak ahoz szoktatva, hogy az anyának a tisztelet tartozó adóját megadják.

De nem tartom szükségesnek, hogy mindazt elősoroljam, a mi e tárgyra vonatkozik; mert annélkül is száz meg száz alkalom kínálkozik a világon, melyek a mondottak igazságát kétségen kívül helyezik. Senki sem tagadhatja, hogy azon gyermekek, kik az anyai szeretet kellő gondozását nélkülözik s nyomorú bérenczekre bízhatnak, lelkileg elsatnyulnak; hogy azon gyermekek, kiket a bölcs nevelő imádkozni nem tanított, az imádságot egész életökben alig tanulják meg ; hogy azon gyermekek, kiknek önféjűsége idején meg nem töretik, utóbb vad kevélységgel Isten és ember ellen fölemelkednek. Szívreható a világhírű Rousseau Jakab panasza, ki azt mondja, hogy születése vala első szerencsétlensége.*) Kit, miután az anyai gondozás az élet egyenes útjára nem terelhetett, bolyongott az élet legrejtvényesebb ösvényein, melyeken a roppant nagy tehetségekkel megáldott lényét alig tarthatta fenn. — Valamint a tapasztalás bizonyítja azt is, hogy a gyermekek mint zamatos gyümölcsök reményével kecsgető csemeték növekednek a teremtő kertjében, ha őket az anyai szeretet gondosan ápolja, a jámborság harmata öntözi s a gyöngéd kímélet a vad hajtásoktól ideje korán megszabadítja.

Az anyák, illetőleg a nők befolyását az emberiségre nézve igen világos példákban látjuk a Smiles-Tóth „Jellem” című munkában illusztrálva.

„Perczel Mór, e hős tábornok oly fönkelt lelkesültséggel nyilatkozik a nő jellemképző és magasz-

*) Rousseau-né Jakab fia születése közben halt meg. Rousseau tehát az anyai nevelést nélkülözte; s ez volt annak egyedüli oka, hogy hosszú ideig minden biztos cél nélkül tévelygett.

tos hivatásáról, hogy a jó anyát úgy rajzolja elénk „,mintegy szentet, ritka emberi lényt, kit csak látni és üdvözölni is üdv és malaszt.”, Igaza is van, mert a jó anyák az emberiség szakadatlan javítására jóval többet tesznek, mint az atyák. Anyák hozzák létre az otthon amaz erkölcsi légkörét, mely az ember szellemi lényének tápszeréül szolgál, épen úgy, a mint teste szervezetét a természeti légkör tartja fenn. Legegyen a nőben okossága mellett jó kedély, szívélyesség és gyöngédség: ez esetben közeli környezetét derűlség és béke átlengő légkörével övezi át; pedig ez fejleszti legkedvezőbben a nemes és férfias jellemet.

„Így az erényes, szorgalmas, derűit és tiszta nő felügyelete alatt még a legszegényebb viskó is jólét, erény s boldogság hajlékává varázsoltatik át, hol a családi életben folyvást léleknevesbítő viszonyok jelenetei tűnnek fel.”

„E szerint tehát a jó otthon nem csak ifjúságunkban, de öreg korunkban is a legjobb iskola. Ifjú s érett ember is itt találhatja fel legbiztosabban a derűséget, türelmet, önuralmat, az engedelmisség s kötelesség életető lelkét. Az anyák remek példányáról, báró Vay Miklós anyjáról, így ír Bene Ferencz: „aligha láttam valaha szebb családi életet. Minden fontosabb, úgy a háztartást, mint a gyermekek nevelését illető tárgyban az okos és mély belátású nagynya tanácsát kérték ki s követték, s azt hiszem, nem csalódom, ha azt állítom, hogy a politikai pályán későbbben oly magasra emelkedett fiú (b. Vay Mildós) nem tett egyetlen fontosabb lépést is annélkül, hogy szellemdús anyjával ne értekezett volna”.

Szász Károly pedig a „Nők a gyermekszobában” című felolvasásában azt mondja, hogy helytelen, illet-

len magaviseletű, vásott gyermekek anyja: gyöngé, ki mindent megenged nekik s vagy majom szeretetből vagy általában jellemhiányból nem képes jó és határozott irányt adni gyermeke modorának s szokásainak, — a mi gyermekeknél a jellemet pótolja... Hanyag, rendetlen és léha gyermekeket látva, bizton következtethet, hogy vagy anyjuk is olyan, vagy egészen csak cselédkézre vannak bízva. De ha bátor, nyílt képű, barátságos és mégis illemtudó gyermekekkel találkozol: nézz körül, anyjok nem lehet messze s tekints gyöngéd tisztelettel reá, mert okos és szeretetteljes asszony bizonyosan.

„Többet beszélnek nagy férfiakról, mint nagy nőkről. Inkább a jó nőket halljuk emlegetni, s hihető is, hogy a fiúk és leányok jellemének jóra irányításán munkálván, nemesebb feladatot teljesítenek, mintha elbájoló festményt ecsetelnének, világra kiható művet Írnának, vagy dalművet szerzenének. „Megengedjük,” írja de Maistre József, „„, hogy a nők nem teremtettek remekművet. Nem irtak „Iliászt,” „Megszabadított Jeruzsálemet,” „Hamletet,” „Elveszett paradicsomot,” „Tartuffe”-ot, nem adtak építészeti tervet „Szent Péter” templomához, nem szerettek „Messiást,” nem faragtak „Belvederi Apollót,” nem festettek „Utolsó ítéletet,” nem találták föl a betűszámant, távcsövet vagy gőzgépet, de tettek mást: olyat, mi mind ennél jóval nagyobb és nemesebb, mert térdeiken ők ringatják a tisztalelkű, erényes férfiakat és nőket, a világ eme legreमेkebb teremtményeit.”,

„Saját anyjáról pedig leveleiben s irataiban folyvást a legmélyebb szeretettel s tisztelettel nyilatkozik. Anyja nemes jelleme minden más nő iránt tiszteletet gerjesztett szívében. „Fenséges anyjának” nevezte,

„angyalnak, kinek Isten csak rövid időre kölcsönzött porházat.” Neki tulajdonítá egyenesen jóra hajló jellemét, s midőn már érett fővel a szentpétervári udvarnál követségi méltóságot viselt, még akkor is anyja példáját s oktatásait tekintette pályája kalauzának.”

„Washington György tizennégy éves volt, midőn apja elhalván, özvegyen hagyta nejét. Kitűnő asszony volt, ki sohasem szorult másra, szilárd jellemű, páratlan szerény gazdasszony. Egy magának kellett nevelni négy árva gyermekét, vezetni a nagy háztartást, felügyelni kiterjedt birtokára, s ezt mind sikeresen teljesítette. Eszélyessége, szerénysége, gyöngédsége, iparkodása, ébersége legyőzött minden akadályt, s gondos törődései édes jutalmául meg is érte azon boldogságot, hogy gyermekei egytől-egyig biztató kilátással léphetvén az életbe, hatáskörüket úgy töltötték be, miként mind magoknak tiszteletet szereztek, mind az őket helyes irányban s elv szerint vezénylő anyjuknak becsületére váltak.”

Mazzini inkább anyja, mint apja felé hajlott. E nőt csaknem a bálványozásig imádta. Egy angol utazó 1850-ben meglátogatván Mazzini anyját, így jellemzi: „öreg kora daczára is szép s nagyon hasonlít fiához. Nem mondhatom neked, mily szellemdús és nemes s mily gyöngéden tud érezni. Órák hosszaiig elülök mellette, hallgatom, midőn múltjáról s élete viharairól beszél s mindenből fia iránti szeretete és csodálata lángol ki. Nem győzi dicsérni, mily kedves és szeretetteljes volt, mint szeretett övéi közt élni s mint szerettek mindnyájan. Még most is látom, — szolt — hogy hozott nekem virágokat reggelenként, s hallom, hogyan énekel mulattatásomra dalokat esténként, mikor a vele

egykorú fiatal emberek kávéházakban vagy színházakban csavarogtak.”

„Bismark, Poroszország e lángeszű ügyére, szintén kegyelettel tisztelte anyját. „Dolgozó szobájában íróasztala fölött még most is édes anyja arcképe függ. E nő polgári származású s a híres lipcsei tudornak, Menkén Lajosnak leánya volt. Szép, szellemes arczu asszony, kinek egyedüli becsvágya volt, fiát a diplomatiái pályán láthatni.”

„Adams, az északamerikai egyesült államok második elnöke egy bostoni leánytanoda közvizsgáján megjelenvén, itt egyik növendék igen meghatóan üdvözölte. E meghatottságot beismervén, fölhasználta az alkalmat, hogy fölemlítse azon tartós befolyást, mi saját életére s jellemére a női oktatás és társalgás eszközölt. „Gyermekkoromban” említé „talán az emberrel közölhető legnagyobb áldás lett osztályrészemmé, mert olyan anyával áldott meg Isten, ki gyermekei jellemének helyes irányú fejlesztésére nemcsak képesítve volt, de azon szakadatlanul fáradozott is. Neki köszönhetem hosszas éltemet átható, erkölcsi s vallásos képzettségemet, — s ha netán ez nem oly tökélyes, mint a minőnek lenni kellene, ki kell mondanom kegyeletes emlékezetem igazolására, hogy ha abban bármi hiány róvható fel vagy eltérés látszik attól, mire ő engem tanított: az egyenesen az én hibám s nem az övé.”

„Göthe is, épen úgy mint Schiller, lelkülete, jellege irányát anyjának köszönheté, ki ritka tehetségekkel felruházott női lény volt. Schiller anyja sem volt olyan ábrándos, rajongó, költői anya, minőt belőle némi életírói csináltak; több, jobb volt ő annál: azon jó lelkek egyike, kiknek vonásain s minden szaván a legtisztább nőiség mosolyog. Fönmaradt levelei híven

mutatják, minő volt a hatás, mit kezdettől fogva végig fiára gyakorolt s e tekintetben Schiller nem volt kevésbé áldva a természettől, mint Göthe. így szól Schiller anyjáról egyik életírója. Göthe anyjából bőven áradott az a vidor, anyai kedélyesség, s főleg az által fejttet ki varázserőt a tevékeny ifjú elmék fölött, hogy őket tapasztalata gazdag tárházából bőven elláthassa életbölcsességgel. Egy utas több ideig társalogván e főkelt lelkületű nővel, lelkesedve szól: „„most már értem, mi tette Göthét olyan emberré, mint a minővé lett!” „

De Göthe mindég is kegyeletben tartotta anyja emlékezetét. „Valóban megérdemelte az életet!” monda egy ízben anyjára célozván; s mikor Frankfurtba utazott, meglátogatta egyenkint azokat, kik anyja iránt szívélyesek voltak, tolmácsolván előtök hálás köszönetét.”

„Ary Scheffer francia festőt anyja buzdította a művészet tanulmányozására, erejét meghaladó áldozatra is kész lévén, csakhogy fia e pályán előre haladhasson. A festő későbben anyja szelíd vonásait örökíté meg Beatrix és Sz.-Monika festményeiben s több más művében. Anyja Németalföldön, Dortrechtben tartózkodván, fiát előbb Lille-be, aztán Parisba küldötte tanulni. Hazulról hozzá intézett levelei józan anyai oktatásokkal s gyöngéd női rokonszenvvel teljesekek. „Oh, ha látnál,” írja egy ízben, „a mint arcképedet megcsókolom s aztán kevés vártatva újra előveszem, téged könybelábadt szemmel „szeretett gyermekemnek” szólítlak: meggyőződnél arról is, mily nehezemre esik néha veled szemben a tekintély szigorú hangját alkalmazni... Csak dolgozzál is szorgalmasan, — de kivált szerény légy, beösmerve öngyöngeségedet; ha aztán

majd mások felébe emelkedni érezned magadat: állítsd párhuzamba saját alkotásaidat a természetével, vagy saját lelked eszményével, a feltűnő ellentét biztosan megvéd a kevélység s önhiúságsugalmi ellen.” Évek múltával, midőn már maga Ary Scheffer is nagyapává lett: kegyelettel emlékezett vissza anyja e tanácsára, több ízben ismételvén azt gyermekei előtt. A jó példa életereje így él nemzedékről nemzedékre folyvást ifjan s üdén, újjáteremtve e világot.”

Micheles, a francia történész valóban fenkölt szavakban emlékezik meg anyjáról előszavában „Papokról, nőkről és családokról” című művében. „E művem írása közben,” említé, „lelkem előtt lebegett mindig ama nő képe, kinek szilárd s komoly szelleme kétségtelenül támogatott volna tusakodásaim közepette. Harminc éve, hogy elvesztettem — akkor még gyermek voltam, — mindazáltal emlékezetemben folyvást él s korról korra nyomban jár.”

„Velem együtt nyomorgott az ínségben, s jólétben osztozni nem engedte meg a sors. Ifjú koromban sok aggodalmat szereztem neki s most nem vigasztalhatom, még azt sem tudom, csontjai hol porlanak. Akkor még szegényebb voltam, semhogy nyughelyül földet vehettem volna számára.”

„És mégis mennyit köszönhetek neki! Mélyen érzem, hogy e nő fia vagyok. Eszméim, igéim, — nem is említve vonásaimat s taglejtésemet — percenként éreztetik, hogy saját magamban fedezem föl újjólag anyámat. A múlt időkhöz vonzódo rokonszenvet, a most már nem létezők iránti gyöngéd visszaemlékezést egyenesen anyám vére ébreszti föl bennem.”

„S én már szintén hajlott korú, mivel viszonzhasam mindazt, mit neki köszönhetek? Azzal, ha, a miért

ő is köszönetét fejezte volna ki, főlemelem szavamat a nők és anyák érdekében.”,

„A jövő előttünk állhat az édes anya ölében szendergő kiseded személyességében. Hogy e gyermekből idővel mi lesz, az főleg az ő legelső s leg-hathatós nevelője nevelésétől s példájától feltételezhető. Bizony! nincs legkisebb túlzás sem a lelkes gr. Mikó eme buzdításában: „Asszonyok, anyák! töletek függ nagy részben a hon jövője. Oh! fogjátok fel hivatástokat! Ti vagytok a családélet éltető gyökerei, a házi erények alkotói, a gyermekek lelki hajlamainak első idomítói...töletek függ a jelen, a nemzet belső élete, a jövendő előkészítője...”

„Mintegy ötven éve, a nagy Napoleon oda nyilatkozott, hogy Franciaországnak anyákra lenne legégetőbb szüksége, ezzel más szavakkal azt akarta tudtul adni, miszerint a házi nevelést jó, erényes és értelmes nőkre kellene bízni. Valóban, az első francia forradalom gyászos példákkal igazolja, hogy minő társadalmi bajokat szülhet a nemesítő behatás mellőzése. E nagy nemzeti forrongás idején, bűn és kicsapongás ette be magát a társadalomba. Érzékiség tiporta le az erkölcsiséget, vallást és erényt. A nők jelleme merőben megromlott. A házastársi élet gúny tárgyává lön, az anyai kötelességet megutálták, család és otthon szintén alá-sülyedett. A benső házias tisztaság nem tarthatta tovább együvé a társadalmat. Franciaország anyátlanná lévén, gyermekei kitörtek; a forradalom is „asszonyok rivalgása s vadult féktelenségei közt lobbant lángra.”

A női befolyás egyenlő mindenütt. Helyzete minden országban irányadója a nemzet erkölcsi életének, modorának s jellemének. A hol a női osztály el van aljasodva, a társada-

lom sem áll jobb alapon; hol a nők erkölcsileg tiszták s felvilágosodottak, a társadalom is ahoz képest nemebül.

Ezen idézett példák alapján tehát teljes joggal mondhattuk, hogy a nők befolyása, minthogy a házi nevelés tiszte kizárólagosan őket illeti, fölöttibb nagy az emberi nem boldogságára vagy boldogtalanságára; mert hisz a gyermekek alkotják, a mint feljebb megjegyeztük, a jövő reményét. Igaz ugyan, hogy van része az atyának is a házi nevelésben, s az iskola is tehet sokat, hanem egyszersmind nagyon sokat árthat, ha lelkiismeretesen feladatát meg nem oldja. Az anya helyét mindazáltal sem az atya, sem pedig a legjobb iskola, sem nevelőnők, sem nyilvános, sem magánintézetek nem pótolhatják ki; a mit egy gondatlan anya elhanyagolt vagy elrontott, azt csak ritkán vagy épen soha sem tehetik jóvá a mellékfaktorok. Az iskolának alapra van szüksége, a melyen tovább építhessen. Az iskola azonban, mint a házi nevelés — és leginkább az ismeretek körének tágítására hivatott közeg, nem állíthat elő erős épületet, ha alapját futó homok képezi. A tanítók ugyan az iskolapolgárság értelmének, eszének, szívének és ügyességének fejlesztésére irányozzák munkásságukat, de ez nem felel meg tökéletesen a célnak, ez nem elegendő az eredmény biztosítására, mert figyelő tekintetök a gyermekeket csak néhány óráig kísérik; már pedig az emberi természetet ismerők tudni fogják, mily csekély gát az azon ár ellen, melylyel az emberi természet folyását tovább folytatja. — A szív legnagyobb részt az anyára van hagyva; ő látja a gyermekeket a családi körben őszintén, fesztelenség és félelem nélkül. Az atyának pedig ki kell mennie a sürgő életbe s gondokkal és fáradtsággal kell küzdenie, hogy csa-

adja a szükségesekben hiányt ne szenvedjen: a türelmet s gyöngédséget, a nevelés ezen alapföltételeit, a nőktől várhatjuk. De ha az atya főleg a későbbi években, az anya gondosságához hozzá adja azt, a mit az óvatosság és erő igényel, ha az iskola is megteszi azt, a mit szent hivatásának kötelme magával hoz: úgy sikerül a mű s nagyban megkönnyül a munka, melynek feladata a jól előkészített szíveket, elmét és észet az élet-Saharájának boldogság-virányain kalauzolni.

Mindezekből tehát kitetszik, hogy a nő az emberi boldogság alapja, ha valódi műveltséggel van megáldva; de egyszersmind a nő azon forrás, melyből a család, falu, város, ország s az egész társadalom szerencsétlensége folyhat, ha az a tenyészi életen felül nem emelkedhetik, vagy pedig a (valódi) műveltségnek csak fénymázával bír.

...csak egy, csak egy: a jellem az,
 A mi az embert emberré teszi.
 Ennélkül hitvány, öntudatlan tárgyak,
 Vagy legfőlebb is állatok vagyunk.
 Oh hölgy! könyörgök hozzád, a haza
 S az emberiség kettős érdekében:
 Ha gyermekkel áld meg majd az isten,
Olts gyermeked szívébe jellemet,
 Szeplőtelen s megtántoríthatlant.
 És nem szükség, hogy mást is adj nekik,
Mindent adtál, ha jellemet adtál.”

Petőfi.

III.

Szükséges-e úgy tanítani a nőt, mint a férfit?

„Törekvésünket arra kell irányoznunk, hogy a társadalom minden tagja megszerezhesse magának az önművelődés eszközeit, és hogy ez által azzá képezze magát, a mi benne elrejtve létezik; úgy, hogy a ki csak önmagának hü marad, ez is eszközölhesse magának azon tiszteletet, mely őt megilleti, annélkül, hogy kényszerítve volna azt külső eszközök, úgymint ruházat, mesterkéltség, magaviselet, fényűzés stb. által kierőszakolni.”

(Két beszéd az alsóbb néposztályok felemeléséről; C h a m i n g szerint Lipcse. 1847. 16. 1.)

Korunk egyik legszebb vonása azon nemes törekvés, mely a nőt a férfival a nevelés-tanításban egyenjogósítani igyekszik. Ezen törekvés, a nő természet-szerű emancipálása — vagy bármily néven is neveztesék a nővilág ezen általános érdeke — különösen a mai körülmények között, nagyon méltányos és sürgős dolog. Igaz ugyan, hogy ezen törekvés roppant nehézségekre akad, részint különös rögeszmék, részint pedig az általános közöny következtében. Ezen akadályoktól azonban nem szabad visszarettegnünk, hanem az utat annál gyorsabban és kitartóbban egyengetve, az ügyet célja

felé siettetni, miután ezt általános művelődésünk emelése komolyan követeli.

Azon ferde nézetek és vélemények, melyeket egyes túlfeszített gondolkodásúak a nők természetellenes nevelése érdekében támasztanak, mint alapot nélkülözök — önmaguktól megdőlnék. Ellenben a valódi nő-érdek, a nő-emancipáció, a szó nemes értelmében, noha nagy küzdelmekkel is, előbb-utóbb érvényt fog szerezni magának.

Nézetem oda irányul, hogy a nők természet szerű emancipációja alatt mindazon jogok élvezetét kell értenünk, melyekben az ember mint ember részesülhet.

Azon felmerült követelmény, hogy a nő politikai állást foglaljon el az államban, pl. hogy szavazati joggal bírjon, vagy mint képviselő megválasztható legyen, mérvadó nem lehet; mert amit a férfivilágnak egy tekintélyes része, mely minden megkívántató kelléssel fel van ruházva, sem vergődhetik fel azon polcra, hol közvetlenül munkálkodhatnék a haza politikai irányán vagy igazgatásán; épen úgy volna az az emancipált nőkkel is, kik között akkor volna képes egyik vagy másik ily magasabb állást elfoglalni, ha szellemi munkássága őt arra mintegy önkénytelenül felsodorná. Ha az ilyen szellemi emelkedést azonban valaki rász néven venné, attól kérdezni lehetne: mi oknál fogva nem volna szabad a nőnek is azon téren működni, melyen működni hivatva van? Miért volna kizárólagosan csupán csak a férfivilág jogosítva existenciáját a tudomány által biztosítani?

Ilyen napfényként tündöklő természetes törvények

ellen működni nem csak nevetséges s barbár dolog, hanem egyszersmind igen is kificamodott logika.

Különben ez csak mellékesen legyen érintve s csak azon szempontból előre bocsátva, hogy az, miután — nézetem szerint — a tulajdonképeni nő-emancipáció peripherijének csupán csak tangensét képezi, többé ne is említettessék. Különben alig találkozánk a műveit osztályból valaki, a ki a nő szellemi fejlődését tiszta meggyőződésből ellenezné; mert erre nézve érveléseket még a legvilágosabb társadalmi szokások — körülmények — sőt személyi tapasztalásokból sem meríthet.

Legyen azonban szabad kérdésünket lényegileg, saját felfogásunk szerint körülírni, illetőleg csak körülvonalozni. Ezen körülvonalozás ugyan egy pár szóval kifejezhető, t. i. ha azt mondjuk, hogy a nő akként neveltessék és taníttassák, hogy az az emberhez méltó módon képes legyen alaposan, világosan és komolyan gondolkodni; szükség esetében pedig önállóan saját maga és övéinek existenciáját tisztességes, gyöngye erejét túl nem haladó módon biztosítani.

Ezen állítás, hogy a nő, mint nő, maga és övéinek létét biztosítani képes legyen, talán egy kissé furcsán is hangzik, különösen, ha gondolatainkat nem irányozzuk azon mélység felé, hol lebilincselte igazságunk megtalálható volna. S bátran mondhatná valaki, hogy a nőnek van támasza, t. i. a férfi, ki az ő és gyermekei fentartását biztosítani tartozik.

Hogy ha valamely műveletlen országban élünk, hol a civilizált népéletmódtól a fogalom még talán csak néhány évszázad után fog felébredni, akkor okoskodásunknak ma csakugyan nem volna helye: hanem mi a

felvilágosodás, a műveltség világrészében lakunk. A felvilágosodás, a szellemi haladás pedig olyan természetű, hogy azt, aki annak kerekébe kapaszkodik, magával ragadja, s elfut vele a szellem boldogabb országába; ellenben azt, aki előle kitérni igyekszik, okvetlenül és irgalmatlanul letiporja. Ezt napról-napra tapasztaljuk, kiváltképen hazánkban, hol a műveltségnek oly tarka elemei szemlélhetők. Átélt napjaink minden perce bizonyítja, hogy amint az idő — közönségesen szólva — változik, úgy változik a szokások alakja, a kenyérekereket módja is. A népművelődés, felfedezések és találmányok árja folytonosan új meg új szükségletet hoz a felszínre, mi által nem csak a férfi világ működési köre, hanem a nők is szemlátomást új alakot ölt.

Igazán szép, ha nem is helyes azon elv, mely az idő folyama alatt erős, mindazáltal jogtalan alapot nyert; hogy a nők hivatási köre kizárólagosan csak a gyermekszobának négy fala közé szorítandó.

Ily módon gondolkodók, és a nemzet nevelésére befolyást gyakorló egyének ferde nézetökkel többet rontanak az állam anyagi helyzetén, mint a leglelkiismeretlenebb pénzügyi miniszterek; szellemi haladásában pedig többet ártnak, mint a legirtózatosabb polgári háborúk, mert a nevelés, különösen a leánynevelés tengerébe a közönyösség által dobott kő folyton tovább terjedő hullámkört képez, mely lassan a leghelyesebb eszméket is, ha a hatóság által nem támogattnak — elsodorja magával.

Amint említettem, a mai kor követelményei a népnevelés-tanítás, úgy mint a magasabb tudomány tanulmányozásában egyszerű újjáalakítást, az ismeretek el-sajátítására nézve pedig sokkal nagyobb terjedelmet

tettek szükségessé, minek folytán megsemmisítették azon elvet, melyen eddig a leánynevelés alapult.

Az eddigi leánynevelésnek alapjául az „anyai kötelemek” állítólagosan szolgáltak. Legyen öröme az antik iskolának is, s azért ne tagadjuk, hogy a leánynevelés-tanításban „alapelvei” nem voltak volna; de azt mégis határozottan ki kell jelentenünk, hogy ezen szónak „anya” valóságos fogalma, az emberiség nagy kárára csupán csak „szenvedőleges” vala.

Valóban pirulva kell állítanunk, hogy az állatvilágban az anyák sok tekintetben megszégyenítik az ember-anyákat magzataik ápolásában. Hány százezer ember-anya van, ki nem érdemli meg ezen magasztos elnevezést, hány százezer anya létezik, ki szülöttjeit csupa tudatlanságból testileg és szellemileg örökre tönkre teszi. Miért? Mert műveletlenek, vagy a valódi műveltségnek csak külmázával bírnak, mely mihamarább lekopik s csupán pusztító mérget hagy maga után. A mai kor, noha a nőnevelés alapelveinek élére szintén az „anyát” állítja, ért és sürget „cselekvő anyát.” S ezen antipodikus elv a régi iskolának emlékét örökre megsemmisíti.

Ha a nő helyzetét minden megeshető körülmény között szemügyre vesszük, legkevésbé sem tévedünk, ha állítjuk, hogy a mai nőnevelés igéjének akkép kell hangzani: „munkás nőt képezni,” mert a „munka” — mint Smiles Sámuel mondja — a gyakorlati jellemnek egyik legjobb képzője. Ez létesíti és műveli az engedelmisséget, önuralmat, figyelmet, munkásságot és kitartást, .miután az ember saját hivatásával tökéletesen, alaposan megismerteti, annak teljesítésére ügyessé teszi és a mindennapi élet foglalkozására képesíti.”

Smiles ezen szavai szerint tehát e fogalomnak „munkás,” belső és külső értékkel kell bírnia, vagy is „munkálkodni tudni” és „munkálkodni szeretni.” Előre haladt iparállásunk és családi állapotaink ki nem elégíthetők többé csupán gépies munkássággal, hanem szigorúan megkövetelik, — mert különben eredménytelenséggel fenyegetnek — hogy a munkásság karöltve járjon.

Leányainknak, bármily helyzetbe jussanak is, er nyedetlen munkásság jutott osztályrészül; s ha mindjárt a földi kincsekben bővelkednek, még is csak a munkásság az, a mi tulajdonképeni becsüket emeli és őket a kritikai világ szemében szeplőtlenekké teszi. Tapasztaljuk azt az arisztokrácia némely hölgyeméi, kik a kényelem és semmittevés selyem párnáin nyugodhatnak, hogy a munkásság az, a mi emelkedett szellemök nemes vonásait kellemes fényben tükrözteti vissza, különösen ha a népnevelést választják foglalkozásul. Igaz, hogy nem minden úrnő ismeri és ismerheti ezen fenséges s egyedül nemesítő műkedvelés szellemtápláló gyümölcsét, s épen ezen körülmény folytán vehetjük észre: mily dicsfény körít egy-egy finomul művelt hölgyet!

A középosztálybeli nő munkássága nem áll többé diletantismusból, hanem többé-kevésbé a szükség fonalára van kötve.

Általában az állítatik, hogy a társadalom rétegei között a középosztály örvend legboldogabb helyzetnek. Állott ezen axióma addig, míg a társadalom ezen rétege a családokat anyagilag tönkretevő és erkölcsileg megsemmisítő felesleges, túlzó divatutánzás, élvezetvágy mámorába nem sülyedt; továbbá a míg a semmittevésnek poharából nem ízlelt, s ennek tartalma által el nem kábítattott.

Hogy a nemzet zöme ezen életveszélyes és ragályos betegségből kigyógyulhasson, a nőnevelésre kell fektetnünk főszűlyt. Csak ezen osztálynak kellő nevelése által lesz képes a társadalom egészséges életerőt nyerni; mely életképesség hiánya következtében társadalmunk csak tengődni fog.

De gyökeres reformok szükségesek a legalsó néposztály nőnevelés tanításában is, és pedig annál inkább, mert a humanitás egyrésztől, nemzetgazdászattunk másrésztől komolyan követeli azt, miután ez utóbbi csak értelmes, munkás nép ügyes keze által nyerhet kellő lendületet.

Ma már nem elégedhetünk meg többé az emberi kéz pusztá erejével, midőn más nemzetek a gépek vas karjaival pótolják a gyöngé emberi erőt. Ezen különös technikai ügyességet nem csak az általános foglalkozás kívánja meg, hanem a nő házi foglalkozása is, mely az általános kenyérkereset módjával szoros kapcsolatban létezik. Világos dolog, hogy az egyes családok boldogságának és jóllétének összege képezi a nemzet boldogságát és jóllétét. Hanem hogyan képzelhető a családi jóllét oly háznál, hol az anyának, a háziasszonynak mind technikai, mind értelmi fejlettsége igen is primitív állapotban sinlődik? Hogyan képes olyan nő a családfőt nemes tettekre, kitartásra, szorgalomra buzdítani, ki magasabb regiokba nem bírja lelkét felszárnyaltatni, hanem csupán csak az anyagiságban, családját dermesztő vágyak és az emberi becsét, méltóságot csorbító ügyetlenségek tömkelegében botorkál? Ilyen körülmények között a férfi ereje rendkívüli módon igénybe vétetik és elgyengítettik; a család jólléte valódi boldogsága elköltözik.

Ezt Nemez Borbálya nagyon szépen fejezi

ki, midőn írja: „A nő tudatlansága azon Nemezis, mely a férfi sarkában folyton van, a talajt, melyen működik, lába alól mossa, s ha a férfi magasabb régiókba emelkedni akar, szárnyain ólomsúlyokat képez, mely építményét romba dönti és gyümölcseit megsemmisíti. A nő tudatlansága azon ostor, melyet a férfi saját önmagára fon! Addig, míg a nő magasztos hivatását és feladatát, melylyel az Isten az ő kezébe a jövő boldogságát elhelyezte, át nem értette, addig a férfi homokra épít. A nőt emelni kell az uralkodó férfi mellé, nem ugyan, hogy, ő is ítéljen, nem, hogy ő is büntessen; hanem hogy férje és a világ közt kibékítő angyal szerepét játssza.” — S így Büchner Luizának is tökéletes igazsága van, ki mondja: „Mily szomorú képet látunk, ha olyan családba tekintünk be, hol a háziasszony az ő kötelmeit nem ismeri, s a hol a multság, vágy és szellemi szegénység forgatják a kormánypálcát, vagy pedig ha egy korosodni kezdő leányka, ki ifjú éveinek végső stádiumában áll, nem tudja, mit kezdjen, ki semmiféle támpontot nem ismer azon külső társaság-világon kívül, mely őt többé nem szükségli, mely neki többé hízelgéseket és hódolatokat nem osztogat! Az egyik a leggorombább vétket követi el azon család ellen, melyet a gondviselés reá bízott, a másik pedig az emberi társadalom — és még nagyobbát önmaga ellen. Ha tehát a munkásság a család- vagy háziánya legfőbb kötelessége, így az még inkább kötelessége a hajadonnak, sőt ezt az önfentartási ösztön szükségképen követeli.” Egy szláv nevelész pedig következőleg ír a művelt nőkről: „Jól nevelt nő azon házba, a hová férjhez megy, áldást, erkölcsöt, vallásosságot, a család szeretetét, az élet örömet hozza magával, illetőleg terjeszti. Ilyen művelt nő

figyelmes intézkedése és gazdálkodása által kincseket gyűjt, s van neki miből juttatni a szegényebbnek is, magasb célokra is, azaz a nemzetművelődés oltárára. Hogy ha azonban leányságban kellene átfutnia élete pályáját, vagy mint özvegy árváit nevelni, műveltsége százszoros eszközt fog neki nyújtani, hogy tisztességesen megélhessen... minthogy vagy tanító, orvos, távirtdász vagy kereskedőnő lehet, vagy pedig erejéhez képest más hivatalt viselhet.”

Ezen fonalat az élet labirinthjában tovább követvén, azon pontra jutunk: hogy szükséges a nőt a nevelés-tanításban a férfival egyenjogósítani, illetőleg egyen jogát érvényre juttatni.

Ezt több emberbarát már régen belátta, az ügyet lelkiismeretesen védte s kellő érvekkel támogatta; hanem mai napig csak igen kevés tért voltak képesek elfoglalni, miután azon megrögzött eszme, mely eddig a nőnevelés zátonyát hazánkban képezte, csak nehezen ellensúlyozható. Ezen ügy barátainak azonban öröme szolgálhat azon körülmény, hogy hazánkban már ez előtt egy félszázaddal folytak viták a felett: vajjon szükséges- és helyes-e a nőket tudományosan és tudományosságra nevelni?

Kunoss Endre*) azt mondja, hogy ő nincsen azok pártján, kik nem csupán tudományos, hanem férfias (? Ref.) nevelést óhajtanak, s jövődjö nejeikben mind meg annyi bölcselkedőt, természetbúvárt, csillagászt, számtudóst stb. óhajtanak ölelni; ő csak egyedül jó, okos, felvilágosodott leányokat és

*) Alapvonalok a honi nevelés köréből 1833. 118. lap.

asszonyokat kívánna tudni hazánkban; akkor már a boldogság és dicsőség megszerte fokához egy negyed úttal közelebb látná nemzetünket, s egyes tagjait megelégedve, szerencsésen is.

E szerint nálunk a nő szellemi és társadalmi érdeke már félszázad óta — és mi több, helyes irányban vajúdik. Igaz, hogy csekély azok száma, kik helyes ösvényen haladtak a nőérdek (a nőemancipáció) elveinek hirdetésével, hanem azért a jó földbe esett mag nem enyészett el, noha nagyon is lassan képes erős gyökeret verni, azért idővel még is terebélyes fává növi ki magát, ha őszinte akaratunk van ezen ügyet nagyszerű fontosságához képest támogatni.

Azt mindenki be fogja látni, hogy ma már nem lehet a nőnevelés — és nézetem szerint ez a tulajdonképeni nőemancipáció alapja — felett csak amúgy könnyedén, egy pár érv odavetésével átcsúszni, miután ezen kérdés fontos sociális kérdéssé vált; hanem szükséges azt a mai társadalom fokozódott igényeihez szabnunk, még pedig akként, hogy a cél könnyebb elérése végett a középet válasszunk.

Azon unalmasságig hangoztatott elv, hogy a nők csak anyák-, háziasszonyok- vagy gazdasszonyokká nevelendők, a természetnek valóságos csúfolódása; mire nézve Hasenbalg*) igen helyesen írja: „Én nem határozom el magam a nőnem nevelésének feladatát akként formulázni, hogy a leány „csak” azért neveltessek, miszerint egykor feleség, háziasszony és anya legyen; ez a nőnevelésnek határát nem csak szűk kor-

*) Dr. Hentschke Monatschrift für das gesammte deutsche Mädchenschulwesen. 8. Jg. Thoren 1874. 450 l.

látok közé szorítani jelentené (mi által azon vigasztalhatlan és embertelen nézetre jutnánk, hogy minden leány, aki háziasszony-, feleség- és anyává nem lesz, vagy önkénytelenül téveszti el hivatását): hanem, hogy az emberi nem egész felének emberi joga megszoríttatnék, hogy ha a nőnevelést egyszerű szakképzéssé akarnók „lealacsonyítani és ezáltal emberi jellegéből kivetköztetni.”

Ha ezen elv továbbá is minden mélyebb meg gondolás nélkül hangoztatnék, elnémulva a nemes törekvésnek minden költőisége. Nemzetünknek ugyan kellenek anyák, de öntudatos anyák, kik gyermekeiket emberi méltóságához képest tudják nevelni, s midőn a családnak támasza kidőlt, az anyai kötelmeket akként teljesíthetik, hogy tisztességes kenyérkereseti képességek folytán semmiféle körülmény ne zavarhassa meg a családnak békességes körét. Ezen biztosíték oly égető szükség, hogy elodázást semmi szín alatt tovább nem tűrhet, mivel különben rajtunk, illetőleg a nemzeten és utódainkon vérboszút álland. Sújtani fogja azonban leginkább azokat, — ha elegendő észbeli tehetséggel bírtak — kik a nevelés és tanítás ügyét kezelték, miután jogos lelkiismereti gyötrelmeket okozand nekik, szemőkre vetvén, hogy ennyi roppant nyomornak és szellemi halálnak éppen ők okai.

Ezerszer sajnós dolog, hogy a magasabb, neme sebb nőnevelés ellenei nem veszik tekintetbe, miszerint a jelenkor viszonyai sok esetben a nők iránt nagyon is irgalmatlanok, mert nem csak, hogy megtagadnák tőlük legtermészetesebb hivatásukat, rendeltetésüket, a családnak életadását, hanem sokszor még azon szomorú helyzetbe is juttatják őket, hogy alig képesek tisztességes úton önmagukat fentartani.

Hazánkban a nőemancipációról szóló irodalom még nagyon szegény. A külföldi mozgalmak e téren pedig elijesztő alakot öltenek. Ezen körülmény eredményezi talán, hogy nálunk ez időszert ezen fontos szociális kérdés még nem nagyon érdekli az olvasó közönséget. Már pedig meg lehetünk győződve, hogy bármily erővel vagy közönnnyel hallgatjuk is agyon jelenleg ezen égető kérdést, jövend majd oly idő, midőn egész erejével kitör; e ekkor talán nem épen azon irányt fogja választani, melyet választana, ha útját lassan egyengetnök s a józanész által kijelölt célja felé ideje korán vezetnök. Hogy a nőemancipáció kérdése nálunk nagyobb erővel fog kitörni mint bárhol másutt, ahhoz nem szükséges látnoki tulajdonságokkal bírni, csak társadalmi életünket és viszonyainkat figyelmesen és tárgyilagosan bírálni.

Ily, eddig nálunk szokatlan irodalmi termék nem is részesülhet kellő pártolásban addig, míg a tisztelt érdeklődő olvasó-közönség annak irányáról és céljáról meg nem győződik. Ezen körülménynél fogva

hogy művem minél könnyebben s bárki által megszerzhető legyen, elhatároztam a munkácskát három íves füzetekben kiadni. Az egész mintegy 4-6 füzetből fog állani. — Szabad legyen remélnem, hogy a művelt hölgyközönség szerény fáradozásomat becses pártfogására fogja érdemesíteni.

Az egész mű a következő fejezetekből áll: 1. Mily képet nyújt a történelem a nő társadalmi és családi állásáról? 2. Mily befolyást gyakorolnak a nők az ember nem boldogságára vagy boldogtalanságára? 3. Szükséges-e úgy tanítani a nőt mint a férfit? 4. Képes-e a nő a tudományban azon fokot elérni, melyet a férfi ész elér? 5. A leány alapnevelése. 6. Betöltik-e hivatásukat a magán leánytanodák? 7. A zárdái nőnevelés-tanítás. 8. A nyilvános leányiskola. (Az elemi- és polgári iskola, gymnasium, nőlyceum, egyetem és a nő szakiskola). 9. A nőcselédség nevelése. 10. Zárszó.

E tanulmányok megrendelhetők magánál a szerzőnél (Arad-vaspálya), Bettelheim testvérek könyvkereskedésében, (Aradon), valamint minden hazai könyvárusnál.

Hazafiúi tisztelettel:

Horváth József.